

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Liisa Kuus

EESTI TEISMELISTE ETTEKUJUTUS IDEAALSEST MEHEST JA NAISEST

Uurimistöo

Juhendajad: Tiia Tulviste, Anni Tamm

Läbiv pealkiri: Ideaalne inimene teismelise silmis

Tartu 2016

Eesti teismeliste ettekujutus ideaalsest mehest ja naisest**Kokkuvõte**

Töö käsitleb teismeliste ettekujutust ideaalsest inimesest. Uuringus osales 207 teismelist (123 tüdrukut, 84 poissi), kellest 102 kuuendast klassist ja 105 kümnendast klassist. Uurimiseks kasutati Gibbonsi ja Stilesi (2003) joonistamismeetodit ja kümne väitega küsimustikku. Üldiselt kinnitasid tulemused varasemate uuringutega leitud. Tulemuste põhjal peavad teismelised kõige olulisemaks lahkust ja ausust. Mehi ja naisi kujutatakse soostereotüüpsetes tegevustes. Seksikust peetakse oluliseks omaduseks. Oluliseks peetakse ka head töökohta, aga jõukuse suhtes ühest seisukohta ei ole ehkki meeste puhul peetakse jõukust olulisemaks kui naise puhul. Ootuspäraselt peegelduvad teismeliste hinnangutes nii individualistlikele kui ka kollektivistlikele riikidele omased väärtused.

Märksõnad: Eesti teismelised, väärtused, ideaalne inimene, joonistused

Estonian adolescents' perception of an ideal man and woman**Abstract**

This study investigates adolescents' perception of an ideal person. 207 adolescents (123 girls, 84 boys) participated, 102 of them from sixth grade and 105 from tenth grade. For investigation Gibbons' and Stiles' (2003) drawing method and a questionnaire with ten statements was used. Generally the results confirmed findings from previous studies. According to the results, kindness and honesty are the most valued among adolescents. Men and women are depicted in gender stereotypical activities. Being sexy is considered to be an important quality. Having a good job is also considered to be important, but there is not a solid opinion about wealth, although wealth is valued higher for the ideal man. Expectedly the values, which are typical to individualistic and collectivistic countries, reflected in adolescents' valuations.

Keywords: Estonian adolescents, values, ideal person, drawings

Sissejuhatus

Käesoleva uurimuse eesmärk on uurida kuuendate ja kümnendate klasside näitel eesti teismeliste ettekujutust ideaalsest täiskasvanust – sellest, mida hindavad nad meestes ja naistes. Nendes ettekujutustes peegelduvad teismeliste väärtushinnangud, mis omakorda on kujundatud kultuuriväärtuste poolt (Stiles & Gibbons, 2000). Kuna maailm muutub kiirelt, on oluline olla teadlik parasjagu eksisteerivatest väärtustest ja sellest, mille poole järgmine generatsioon püüdleb (Stiles & Gibbons, 2000), seda enam, et väärtuste võime käitumist seletada ja ennustada on tõestatud (Schwartz & Bardi, 2003). Piaget' (1967) ja Elkindi (1974) sõnul hakatakse teismeeas ette kujutama ideaalseid ühiskondi, perekondi, religioone ja inimesi. Teismeliste joonistustest ja kirjeldustest ideaalse mehe ja naise kohta on võimalik saada teavet selles eas väljakujunevate väärtussüsteemide, fantaasiate ja murede kohta (Stiles ja Gibbons, 2000).

Väärtused

Väärtusteks nimetatakse suhteliselt stabiilseid individuaalseid eelistusi, mis peegeldavad sotsialiseerumist (Bilsky & Schwartz, 1994). Väärtused on uskumused (Schwartz, 1992), mis on lahutamatult seotud tugevate emotsioonidega (Schwartz, 2005, Schwartz 2006: 143 kaudu) ja mis aktiivses olekus on täidetud tunnetega (Schwartz, 2010). Inimese väärtuste teadmised on kasu näiteks tema käitumise kirjeldamisel ja selgitamisel (Mischel, 1990). Varasemalt on oletatud, et väärtused püsivad kogu elu muutumatutena, kuid hiljem on leitud, et need kujunevad välja teismeeas ja muutuvad pisut kogu elu ning eriti suur on väärtuste muutumine elu jooksul siis, kui elumuutvate sündmuste hulk on suur (Bardi, Lee, Hofmann-Towfigh & Soutar, 2009). Ka eesti teismeliste väärtuste muutumist on uuritud ja leitud, et need ei ole täiesti püsivad (Saarniit, 1995). Väärtused on tegevuste ja situatsioonide ülesed ning see eristabki neid normidest ja suhtumistest, mis on tavaliselt seotud kindlate tegevuste, objektide ja situatsioonidega, üksteisest eristab väärtusi aga eesmärk või motivatsioon, mida väärtus väljendab (Schwartz, 2005, Schwartz, 2006: 143 kaudu). Schwartzi (1992) sõnul toetavad empiirilised uuringud kümne eraldiseisva põhiväärtuse olemasolu, milleks on võim, saavutus, hedonism, stimulatsioon, enesemääratlemine, universalism, heatahtlikkus, traditsioon, konformsus ja turvalisus. Põhiväärtused omakorda ja üldiselt inimloomuse olemus ja sotsiaalne funktsioneerimine, mis kujundavad individuaalseid väärtusprioriteete, on kultuurideülevalt laialt levinud ning nende suhtes ollakse valdavalt üksmeelel (Schwartz, 2012). Igale põhiväärtusele omistatud olulisus moodustab indiviidi väärtusprioriteetide süsteemi (Bilsky & Schwartz, 1994). See,

millised vaated inimesel on, peegeldab tema väärtusi, soorolli ideoloogiaid ja seda, mille poole ta tulevikus püüdleb (Gibbons & Stiles, 2003). Ka Schwartzi sõnul viitavad väärtused ihaldusväärtetele eesmärkidele, mis motiveerivad inimest tegutsema (Schwartz, 2005, Schwartz, 2006: 143 kaudu).

Joonistamiseetod väärtuste uurimiseks

Väärtuste uurimiseks on palju meetodeid, kuid käesolevas töös kasutatakse joonistamiseetodit ja sellega seotud küsimustikku (Gibbons & Stiles, 2003). Teismeliste joonistused on mitte-verbaalsed ning teadvuses ja alateadvuses peituvate tunnete ja murede tundlikud indikaatorid (Stiles & Gibbons, 2000). Allan ja Crow (1991) leidsid, et lapse vanuse kasvades kasvab ka iha vabaduse järele. Paljud teismelised eelistavad vabadust väljendada end visuaalselt, ilma etteantud formaadita (Stiles ja Gibbons, 2000). Joonistamiseetod just seda võimaldabki.

Varasemalt on joonistuste abil uuritud mitmetest erinevatest kultuuridest pärit teismeliste väärtusi. Joonistusi hinnates on oluline arvestada teismeliste sotsiaalkultuurilise taustaga. Näiteks joonistuste põhjal jõukust ja materiaalselt edukust hinnates tuleks hindajatel kindlasti lähtuda just konkreetse riigis parasjagu valitsevatest majandusoludest, mitte ainult üksikisiku individuaalsest majanduslikust taustast (Stiles & Gibbons, 2000). Põhjus on selles, et kultuurides on olulised erinevad väärtused (Lönnqvist, Jasinskaja-Lahti & Verkasalo, 2011), järelikult see, mida ühes sotsiaal-majanduslikus piirkonnas peetakse jõukuse sümboliks, ei pruugi seda olla mõnes teises sotsiaal-majanduslikus piirkonnas.

Uuringud väärtustest Eestis ja mujal

Teismeiga algab 11–12-aastaselt ja lõpeb 20–22-aastaselt (Kraav & Kõiv, 1999). Eestis ja eestlaste seas on läbi viidud mitmeid väärtuste uuringuid. Näiteks on varasemalt uuritud au väärtustamist 15–17-aastaste eesti teismeliste seas ja leitud, et seda peetakse nii meeste kui ka naiste seas võrdväärselt oluliseks väärtuseks (Helkama jt, 2013). C. Simmonsi (1999) ankeeti kasutades on Eesti põhikooli õpilaste kohta tehtud järeldusi, et enim soovitakse sarnaneda eduka inimesega (Vain, 2011). Varem on uuritud ka materiaalsete asjade väärtustamist Churchilli and Moschise (1979) poolt, kuid mitte Eestis, vaid ühes Ameerika Ühendriikide osariigis. Nad vaidlesid selle üle, kas materialismi väärtustamine noorukite seas sõltub soost ning leidsid, et lääneühiskonnast pärit teismelised poisid hindavad materialismi tunduvalt rohkem kui tüdrukud. Sama tulemust kinnitasid oma uuringutes ka

Bachmann Achenreiner (1997) uurides Ameerika keskkläane piirkonna õpilasi 2. – 10. klassidest ja Xu (2010) uurides Hiinas nii linna- kui ka maapiirkonna lapsi. Kõik need uurijad jõudsid järeldusele, et materialismi väärtustamine sõltub soost, sh väärtustavad mehed nii materialismi kui ka edukust rohkem kui naised (Bachmann Achenreiner, 1997; Churchill & Moschise, 1979; Xu, 2010). Mitmed uuringud on lisaks leidnud, et poisid peavad ka võimu ja saavutusi tähtsamaks kui tüdrukud (Hofmann-Towfigh, 2007; Mizera & Tulviste, 2012; Silfver, 2007; Tulviste & Gutman, 2003). Schwartzi (1992) põhiväärtustele tuginedes on samuti leitud, et 10–12-aastased peavad kõige olulisemaks saavutust ning seejärel võimu ja enesemääratlemist (Bubeck & Bilsky, 2004). Seoses Schwartzi (1992) põhiväärtustega on eesti teismelisi uurides leitud ka seda, et enim väärtustavad nad hedonismi ehk naudingut ning stimulatsiooni ehk põnevust ja uudsust (Tulviste & Tamm, 2014).

Varasemalt on püütud selgusele jõuda ka selles, millistele väärtustele tuginedes eesti emad oma lapsi kasvatavad. Eesti emad hindavad eneseteostust ja traditsioonilisi väärtusi nagu konformsus, kuulekus ja töökus (Tulviste, Mizera, De Geer ja Tryggvason, 2007). Leitud on ka seda, et eesti peredest pärit emad panevad oluliselt rohkem rõhku oma varateismeliste käitumise kontrollimisele kui rootsi peredest pärit emad (Tulviste ja Kants, 2001). Nii Eesti kui Rootsi on nn Põhjamaad ja võiks eeldada, et peavad oluliseks sarnaseid väärtuseid. Erinevalt Rootsist on aga Eesti olnud pikalt Nõukogude Liidu võimu all. Nõukogude Liidus olid esikohal kollektivistlikud väärtused. Peale liidu lagunemist võttis Eesti küll eeskujuks individualistlikud lääneriigid, kuid lapsevanemate sotsialisatsiooniväärtustes jäid oluliseks ka mitmed traditsioonilised kasvatusväärtused (Zapasnikova, 2012). Samas on mitmete uuringute kohaselt Eesti üsna individualistlik riik (nt Hofstede, 2001; Realo & Allik, 1999). Kuna käesolevas uurimuses osalejad pole lapsevanemad, vaid teismelised, kes ise pole nõukogudeaegses Eestis elanud, siis võib oletada, et tulemused on omased pigem individualistlikele maadele, kuid võib leiduda ka kollektivistlikele maadele omaseid jooni, sest uuringus osalenud põlvkonnast pärit teismeliste vanemad elasid siiski Nõukogude Liidus. Sellest tulenevalt võib omakorda oletada, et eesti teismelised väärtustavad välimust, atraktiivsust (sh seksikust) ja majanduslikku heaolu, sest sellised väärtused on individualistlikele maadele omased (Crystal, Watanabe, Weinfurt ja Wu, 1998). Võib aga esineda ka kollektivistlike väärtusi, mis Schwartzi skaalal oleksid turvalisus, heasoovlikkus, konformsus ja traditsioon (Kalmus, 1999). Individualism ja kollektivism võivad igas kultuuris koos esineda ja neid ei peaks pidama vastandlikeks (Kalmus, 1999).

Joonistamismeetodiga on eesti teismeliste väärtusi alles hiljaaegu uuritud. Püvi (2015) palus nimelt

4. ja 8. klassi õpilastel ideaalset inimest joonistada ja täita kümne väiteline küsimustik, mis on Gibbonsi ja Stilesi (2003) poolt mugandatud versioon 1981. aastal valminud Cliffordi küsimustikust (Clifford, Grandgenett ja Bardwell, 1981). Tulemustest järeldus, et ideaalse inimese puhul väärtustavad eesti teismelised lahkust ja ausust (Püvi, 2015). Seda olid leidnud ka mitmed Gibbonsi ja Stilesi (2003) uuringud. Püvi (2015) uuringutes kujutati ideaalset naist enamasti tegemas stereotüüpseid naiste tegevusi nagu laste eest hoolitsemine ja ideaalset meest tegemas meeste stereotüüpseid tegevusi nagu jalgpalli mängimine. Defineeriksin soostereotüüpe kui ühiskonna ootuseid sellest, milline mees- või naissoost inimene omadustelt ja käitumiselt olema peaks. Seda, et Eesti laste vanemad peavad tütarde ja poegade puhul oluliseks erinevaid väärtuseid, on leitud ka varem (Tulviste & Ahtonen, 2007). Ideaalse mehe puhul viidati oluliselt rohkem rahale, kallitele asjadele ja rikkusele, kui ideaalse naise puhul ning 8.klasside õpilased viitasid ideaalse inimese kujutamisel oluliselt rohkem seksikusele kui 4.klasside õpilased (Püvi, 2015).

Eesmärk ja hüpoteesid

Töö eesmärgiks on uurida eesti teismeliste väärtushinnanguid, kuna need väljendavad noorema generatsiooni kultuuriväärtuseid. Teismeliste väärtused omakorda aga viitavad sellele, millised nad ehk tulevikus olla soovivad, kuna ideaalset meest või naist joonistades võidakse ette kujutada enda tulevast abikaasat või iseennast tulevikus. Uurimuses tuginetakse Gibbonsi ja Stilesi (2003) juhendile ja nende poolt mugandatud Cliffordi küsimustikule.

Esimene hüpotees tugineb mitmetele varasematele uuringutele sel teemal ja väidab, et eesti teismelised, eriti just meessoost teismelised, väärtustavad majanduslikku heaolu, mis väljendub võimuses, saavutustes ja jõukuses. Teine hüpotees oletab, et eesti teismelised väärtustavad lahkust ja ausust, kuna seda on analoogsete uuringutega varasemalt palju leitud. Kolmanda hüpoteesiga oletatakse, et eesti teismelised kujutavad naisi ja mehi soostereotüüpsetest tegevustes, kuna on leitud, et Eesti ühiskonnas on levinud soostereotüüpsed seisukohad naiste ja meeste rollidest. Neljanda hüpoteesiga oletatakse, et vanemate klasside õpilased väärtustavad seksikust rohkem kui nooremate klasside õpilased. Uurimistööga panustan Gibbonsi ja Stilesi (2003) juhtimisel loodud joonistamise meetodi eesti valimisse. Minu ja Püvi (2015) samal meetodil tehtud uuringud annavad kokku esindusliku valimi Eestis ja eestlastest, kuna Püvi uuris 4. ja 8. klasse ning mina uurin 6. ja 10. klasse. Mõlemates uuringutes osalevad nii linna- kui ka maapiirkonna teismelised. Seega annavad need kokku hea ja üldistatava ülevaate eesti teismeliste väärtushinnangutest.

Meetod

Valim

Uuringust võttis osa 207 õpilast kolmest Eesti koolist: 86 õpilast Tartu Mart Reiniku kooli kuuendatest klassidest, 85 õpilast Tartu Jaan Poska gümnaasiumi kümnendatest klassidest ja 36 õpilast Luunja keskkooli kuuendast ja kümnendast klassist. Kõik uuringus osalejad olid eestlased. Uuringus osalejatest olid 123 (59,4%) naissoost ja 84 (40,6%) meessoost. Neist 102 õppisid kuuendas klassis ja 105 kümnendas klassis. Kuuendate klasside õpilaste keskmine vanus oli 12 aastat ($SD = 0,32$) ja kümnendate klasside õpilaste keskmine vanus oli 16,01 aastat ($SD = 0,33$).

Protseduur

Nädal enne uuringu toimumist informeeriti õpilasi ja lapsevanemaid klassijuhatajate, aineõpetajate või koolipsühholoogi abiga toimuma hakkavast uuringust. Kõikidele osalejatele ja nende lapsevanematele saadeti informeeritud nõusoleku leht, milles kinnitati uuringus kogutavate andmete konfidentsiaalsust ja uuringus osalemise vabatahtlikkust. Uuringu päeval korrati üle informeeritud nõusoleku lehel olev info ja kinnitati uuringus osalemise vabatahtlikkust ja konfidentsiaalsust. Õpilastel paluti teineteisega mitte suhelda, et vältida teineteise mõjutamist, uuringu korraldajalt lubati vajaduse korral täiendavaid küsimusi küsida. Ülesannete täitmiseks jäi ligikaudu 40 minutit ja uuring viidi läbi kunsti, psühholoogia või klassijuhataja tunni ajal.

Materjalid

Kõigile õpilastele jagati A4 suuruses paber. Selle esimesel küljel olid küsimused taustinformatsiooni kohta (sugu, vanus, klass, kool ja rahvus). Samal poolel oli ka kümne väiteline küsimustik, mis on Gibbonsi ja Stilesi (2003) poolt mugandatud versioon 1981. aastal valminud Cliffordi küsimustikust (Clifford, Grandgenett ja Bardwell, 1981) ja tõlgitud eesti keelde käesoleva artikli autori poolt. See küsimustik esitas õpilastele kümme väidet ideaalse inimese kohta, näiteks "Ta on lõbus" ja "Tal on hea töökoht". Umbes pooled õpilased (53,6%) täitsid küsimustikku ideaalse mehe kohta ja teine pool õpilastest (46,4%) ideaalse naise kohta, kusjuures küsimustikud jagati kätte suvalises järjekorras nii, et mõlemat sorti küsimustikku täitsid nii poisid kui tüdrukud. Väited olid nii meeste kui naiste küsimustiku puhul samad. Väidetele sai vastata Likerti 7-punktilisel skaalal, kus 1 tähistas "täiesti

ebaolulist" ja 7 tähistas "väga olulist".

Õpilastele jagatud paberi teine pool hõlmas ideaalse inimese joonistamise ülesannet. Joonistada tuli samast soost inimene, keda paberi teisel poolel hinnati. Tööjuhend oli järgmine: "Joonista pilt (mitte kriipsujuku) ideaalsest mehest (või naisest) mingis tegevuses. Palun kirjuta pildi juurde ka kommentaarid ja ütle, mida see inimene teeb. Pole oluline kui hästi või halvasti sa joonistada oskad, meid huvitab hoopis see, millist tegevust tegemas sa ideaalse inimese joonistad." Võrreldes Püvi (2015) uuringuga, rõhutati käesolevas uuringus joonistatava inimese tegevuses kujutamise ja joonistuse juurde kommentaaride lisamise olulisust. Põhjuseks oli see, et Püvi (2015) uuringus oli juhend küsimustikuga samal poolel ja joonistamise käigus ununesid need ülesanded kümnendikul õpilastel sootuks, mistõttu joonistati inimene seismas, ehkki kõige olulisem joonistustest info saamisel on just see, et joonistatav inimene oleks kujutatud midagi tegemas (Stiles ja Gibbons, 2000).

Joonistuste kodeerimine tugines Stilesi ja Gibbonsi (2000) juhendile. Selle juhendi alusel saab hinnata üheksateistkümmet kategooriat. Analüüsisin neist kõiki kategooriaid peale ühe. Analüüsitavateks kategooriateks olid "Inimene on joonistatud", "Terve inimene on joonistatud", "Joonistusel on kujutatud soorollile stereotüüpseid tegevusi", "Joonistusel on kujutatud füüsilist küpsust", "Joonistusel on rõhutatud seksuaalseid jooni", "Joonistus ja kommentaarid kujutavad täiskasvanu kohustus", "Tegevus, mida kujutatakse, on ...", "Ideaalne inimene naeratab", "Ideaalne inimene on üksi või teistega", "Kommentaarides on mainitud sisemisi omadusi", "Kommentaarides on mainitud väljanägemist", "Pildil või kommentaarides on kujutatud teiste aitamist või hoolitsemist", "Joonistustel või kommentaarides on kirjeldatud raha, kalleid asju või jõukust", "Saavutused ja edu", "Suitsetamine, alkoholi tarbimine või narkootikumid", "Brändi nimed või logod", "Usulised teemad" ja "Relvad, sõjandus, kaklemine". Kategoriseerimata jäeti kategooria "Kujutatud on sama ametit, mis lapsevanemal", sest lapsevanemate ameteid osalejatelt ei küsitud, kuna ka Püvi (2015) uuringus oli lapsevanemaga sama ametit kujutatud väga vähe. Kategoriseerides määrati igale pildile üks kõige õigem kategooria, mida tänu täpsele juhendile oli lihtne teha. Kodeerimise usaldusvääruse kinnitamiseks kodeeris 25% uurimisalustest joonistustest aasta varem Eestis teiste vanuserühmadega samalaadse uuringu teinud Dairis Püvi. Eraldi võetuna oli madalaim üksik-kategooria väärtus $\kappa = .267$, $p < .0005$ ja kõrgeim väärtus $\kappa = 1$, $p < .0005$.

Tulemused

Kümne väitega küsimustiku analüüs

Nii küsimustike kui ka joonistuste kodeerimiseks ja analüüsimiseks kasutati statistikaprogrammi IBM SPSS Statistics versiooni 22.0. Küsimustik koosnes kümnest väitest ja nende väidete omavahelised korrelatsioonid on esitatud tabelis 1. Korrelatsioonianalüüsi läbiviimine on oluline küsimustiku sisereliaabluse hindamiseks. Lühikese küsimustiku puhul on keskmised väidete vahelised korrelatsioonid aktsepteeritavad vahemikus .15 – .50 (Akkermann, 2014). Selgus, et üks väidete vaheline korrelatsioon on küll negatiivne, kuid see näitaja pole statistiliselt oluline ($p < .79$). Ülejäänud korrelatsioonid on positiivsed ja suurem osa neist ka statistiliselt olulised. Korrelatsioonianalüüs näitab, et enamik väidete vahelistest seostest on väga nõrgad või keskmise tugevusega, kuid siiski statistiliselt olulised. Täpsemad andmed on esitatud tabelis 1.

Tabel 1.

Kümne väite omavahelised korrelatsioonid

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10
V1	1	.28**	.20**	.10	.36**	.28**	.26	.18*	.08	.31**
V2		1	.32**	.38**	.14*	.36**	.37**	.48**	.46**	.31**
V3			1	.24**	.39**	.26**	.25**	.31**	.22**	.34**
V4				1	.01	.18**	.60**	.32**	.35**	.52**
V5					1	.42**	-.02	.26**	.22**	.23**
V6						1	.28**	.41**	.36**	.26**
V7							1	.37**	.40**	.45**
V8								1	.60**	.31**
V9									1	.22**
V10										1

Märkus. V1 – Talle meeldivad lapsed, V2 – Ta on keskmise pikkuse ja kaaluga, V3 – Ta on väga intelligentne, V4 – Tal on palju raha, V5 – Ta on lahke ja aus, V6 – Ta on lõbus, V7 – Ta on populaarne, V8 – Ta näeb hea välja, V9 – Ta on seksikas, V10 – Tal on hea töökoht. (V = “Väide”)

* Korrelatsioon on statistiliselt oluline olulisuse tõenäosusega $p < .05$.

** Korrelatsioon on statistiliselt oluline olulisuse tõenäosusega $p < .01$.

Küsimustiku väiteid hinnati Likerti 7-punkti skaalal. Nende analüüsimiseks kasutati keskmise (M), standardhälbe (SD) ja olulisuse tõenäosuse (p) leidmist. Tulemuste põhjal peeti nii mehe ($M = 6,46$, $SD = 0,97$) kui ka naise ($M = 6,43$, $SD = 0,82$) puhul kõige olulisemaks, et ta oleks lahke ja aus. Kõigile väidetele antud hinnangute keskmised skoorid on toodud tabelis 2, kus “ideaalse inimese” skoorid tähistavad nii mehe kui ka naise kohta käivatele väidetele antud skooride keskmiseid väärtuseid.

Tabel 2.

Väidetele antud keskmised skoorid

Väide	Ideaalne naine		Ideaalne mees		p	Ideaalne inimene	
	M	SD	M	SD		M	SD
Talle meeldivad lapsed	5,19	1,57	5,31	1,47		5,25	1,51
Ta on keskmise pikkuse ja kaaluga	4,64	1,73	4,86	1,43		4,76	1,58
Ta on väga intelligentne	5,39	1,25	5,51	1,09		5,45	1,17
Tal on palju raha	3,66	1,85	4,50	1,65	*	4,11	1,79
Ta on lahke ja aus	6,43	0,82	6,46	0,97		6,44	0,90
Ta on lõbus	5,97	0,98	6,14	1,12		6,06	1,05
Ta on populaarne	2,90	1,48	3,55	1,54	*	3,25	1,54
Ta näeb hea välja	5,50	1,38	5,49	1,31		5,49	1,34
Ta on seksikas	4,78	1,68	5,01	1,64		4,90	1,66
Tal on hea töökoht	4,90	1,71	5,85	1,22	**	5,41	1,54

Märkus. * Korrelatsioon on statistiliselt oluline olulisuse tõenäosusega $p < .001$.

** Korrelatsioon on statistiliselt oluline olulisuse tõenäosusega $p < .00$.

Uurimaks, kas ideaalse mehe ja ideaalse naise puhul on väidetele antud skoorid teineteisest oluliselt erinevad, viidi läbi mitteparameetriline Mann-Whitney U test. Tulemustest selgus, et eesti teismelised peavad ideaalse mehe puhul, võrreldes ideaalse naisega, palju olulisemaks, et tal oleks palju raha, populaarsus ja hea töökoht. Väite „Tal on palju raha“ puhul erinesid ideaalse mehe ($N = 111$, $mastak = 117,05$) ja ideaalse naise ($N = 97$, $mastak = 90,14$) keskmised astakud statistiliselt olulisel määral, (Mann-Whitney) $U = 3990,5$, $p < .001$. Väite „Ta on populaarne“ puhul erinesid ideaalse mehe ($N = 111$, $mastak = 116,74$) ja ideaalse naise ($N = 97$, $mastak = 90,49$) keskmised astakud statistiliselt olulisel määral, (Mann-Whitney) $U = 4024,5$, $p < .001$. Väite „Tal on hea töökoht“ puhul erinesid ideaalse mehe ($N = 111$, $mastak = 120,32$) ja ideaalse naise ($N = 96$, $mastak = 85,13$) keskmised astakud statistiliselt olulisel määral, (Mann-Whitney) $U = 3516,5$, $p < .001$.

Ideaalset inimest (nii meest kui naist) hinnates erinesid erinevast klassist pärit uurimuses osalenute vahel mõned väidetele antud skoorid. Kuuendate klasside õpilased hindasid võrreldes kümnendate klasside õpilastega oluliselt kõrgemalt viit väidet. Nendeks olid väited „Talle meeldivad lapsed“ (U

= 4127,0, $p < .005$), „Ta on keskmise pikkuse ja kaaluga“ ($U = 3744,5$, $p < .0005$), „Tal on palju raha“ ($U = 3483,0$, $p < .0005$), Ta näeb hea välja“ ($U = 4271,0$, $p < .01$) ja „Tal on hea töökoht“ ($U = 3494,5$, $p < .0005$). Kuna neljas hüpotees puudutas ka seksikuse väärtustamist (väide „Ta on seksikas“), siis olgu välja toodud, et 6. ja 10. klasside õpilaste väärtuste vahel statistiliselt oluline erinevus puudus ($U = 4599,0$, $p < .058$), sh oli 6. klasside poolt väitele antud keskmine skoor ($M = 5,08$; $SD = 1,80$) kõrgem kui 10. klassil ($M = 4,74$; $SD = 1,50$).

Ideaalset inimest (nii meest kui naist) hinnates erinesid erinevast soost uurimuses osalenute vahel samuti mõned väidetele antud skoorid. Naissoost uurimuses osalejad hindasid mitmeid väiteid kõrgemalt kui meessoost osalejad. Mees- ja naissoost õpilaste antud skooride vahel leidis oluline erinevus kuue väite puhul. Nendeks olid „Talle meeldivad lapsed“ ($U = 6283,5$, $p < .003$), „Ta on väga intelligentne“ ($U = 5935,0$, $p < .039$), „Tal on palju raha“ ($U = 6070,5$, $p < .03$), „Ta on lahke ja aus“ ($U = 5996,0$, $p < .015$), „Ta on populaarne“ ($U = 6151,5$, $p < .017$) ja „Tal on hea töökoht“ ($U = 6850,5$, $p < .0005$).

Joonistused

Uurimaks, kas teismelised kujutasid naisi ja mehi soostereotüüpsetes tegevustes, viidi läbi hii-ruut test sageduste võrdlemiseks. Uurimuses osalenutest 60,1% kujutasid ideaalset inimest sooneutraalsetes tegevustes, kuid nii naistele (18,3%) kui ka meestele (18,3%) omaseid soostereotüüpseid tegevusi kujutati 38% kõigist joonistustest. Ideaalset naist kujutati statistiliselt oluliselt sagedamini tegemas stereotüüpseid naiste tegevusi kui ideaalset meest ($\chi^2 = 10,84$, $p < .013$). Kui inimest oli kujutatud midagi tegemas, siis kõige sagedamini oli see tegevus (31,7%), mis pole seotud töötamise ega koduste kohustustega. Teiste aitamist või hoolitsemist kujutati rohkem kui veerandil kõigist joonistustest (26,4%).

Füüsilise küpsuse tunnuseid ($\chi^2 = 2,14$, $p < .544$) ja seksuaalseid tunnuseid ($\chi^2 = 1,2$, $p < .546$) kujutati nii mehi kui naisi joonistades sama tihti. Leiti ka statistiliselt oluline korrelatsioon ($r = 0,45$, $p < .01$), mis näitas, et need kes kujutasid joonistusel füüsilise küpsuse tunnuseid (nt kõrisõlme), joonistasid tõenäoliselt ka seksuaalseid tunnuseid (nt suguelundeid) ja need, kes ei kujutanud füüsilise küpsuse tunnuseid, ei joonistanud tõenäoliselt ka seksuaalseid tunnuseid. Ideaalse naise ja ideaalse mehe joonistamisel erinevust ei olnud ($\chi^2 = 0,55$, $p < .459$). Ka kuuendaid ja kümnendaid klasse võrreldes ei leitud, et ühed neist kujutaksid füüsilise küpsuse tunnuseid ($\chi^2 = 2,44$, $p < .487$) või seksuaalseid

tunnuseid ($\chi^2 = 5,60$, $p < .061$) rohkem kui teised.

Ideaalset inimest kujutati kõigist joonistustest 68,3% juhtudel naeratamas. Ideaalse mehe ja ideaalse naise naeratamas kujutamise sageduste vahel statistiliselt olulist erinevust ei olnud ($\chi^2 = 0,44$, $p < .507$). Joonistuse juurde lisas kommentaarid 60,6% õpilastest. Neist 7,2% mainisid kommentaarides välimust ja 12% sisemisi omadusi. Analüüsi üks osa puudutas ka raha ja jõukuse kujutamist pildil või mainimist kommentaarides. Seda olid teinud vaid 2,9% õpilastest. Saavutusi ja edu kujutas joonistusel 1%, suitsetamist 1%, brändi kaupu 3,8%, usulisi teemasid 0% ja relvi, sõjandust või kaklemist 2,9% õpilastest.

Arutelu ja järeldused

Töö eesmärgiks oli uurida eesti teismeliste väärtuseid. Selleks kasutati ideaalse inimese joonistamismeetodit ja sellega seotud küsimustikku. Valdav osa tulemustest olid ootuspärased.

Majandusliku heaolu väärtustamine

Töös püstitatud esimene hüpotees tugineb mitmetele varasematele uuringutele. Hüpoteesiga oletati, et eesti teismelised, eriti just meessoost teismelised, väärtustavad majanduslikku heaolu, mis väljendub võimuses, saavutustes ja jõukuses. See hüpotees ei leidnud uuringuga kinnitust. Küsitluse tulemustest lähtuvalt olid eesti teismelistel jõukuse suhtes vastakad arvamused. Jõukuses nähakse nii positiivseid kui ka negatiivseid külgi. Ka joonistustel kujutati jõukust väga vähe. Küll aga peavad eesti teismelised oluliseks hea töökoha olemasolu, mis viitab edukusele. Sama leidis ka Püvi (2015) teistes vanusegruppides. Tulemused viitavad sellele, et eesti teismelised väärtustavad majanduslikku heaolu, mis väljendub heas töökohas, kuid ei too ilmingimata sisse palju raha. Sellest tulenevalt võib oletada, et nad teeksid pigem tööd, mis neile meeldib ja on piisavalt tasuv, kui tööd, mis ei meeldi, aga on kõrgelt tasustatud. Seega seavad nad oma vaimse heaolu materiaalsest ettepoole. Analüüsi põhjal väärtustavad eesti teismelised tüdrukud ja 6. klassis õppivad õpilased jõukust rohkem kui meessoost või 10. klassis õppivad õpilased. Seega näib, et eesti teismeline väärtustab jõukust vanuse kasvades üha vähem. Võimalik, et kusagil 6. ja 10. klassi vahepeal toimub väärtustes selline muudatus, mis vähendab materiaalsuse väärtustamist. Sarnaseid tulemusi leidis ka Püvi (2015) 4. ja 8. klassidega. Samas on paljud varasemad uuringud leidnud vastupidiselt käesolevale uuringule, et just poisid väärtustavad materiaalsust tüdrukutest rohkem (Bachmann Achenreiner, 1997; Churchill & Moschise, 1979; Xu, 2010). Võimalik, et sellised tulemused olid põhjustatud poiste üldisest motivatsioonipuudusest selle uuringu sooritamisel. Märkasin uuringu läbiviijana, kuidas mõned poisid ei võtnud ülesannet kuigi tõsiselt. Mitmed neist küsisid, kas võivad joonistada midagi muud, näiteks roboti või kriipsujuku. Ka varasemalt on leitud, et tüdrukud on abivalmimad (Côté, Tremblay, Nagin, Zoccolillo & Vitaro, 2002), ja oletatud, et poiste käitumine võib olla põhjustatud halvast tujust või soovist uurimuse korraldajat kiusata (Gibbons & Stiles, 2003). Võib-olla oleks uurimises osalenute tasustamine poisse rohkem motiveerinud ja ka tulemused oleksid olnud selle võrra teistsugused. Samas võib see, et naissoost teismelised jõukust rohkem hindavad kui mehed, viidata ka sellele, et Eesti majandus on siin elavate teismeliste arvates halval järjel, kuna samasugust tendentsi on täheldatud vaesemate riikide puhul nagu India ja Filipiinid (Gibbons & Stiles, 2003).

Vaesemate riikide naised on ilmselt teadlikud, et just nemad ja lapsed on vaesuse poolt kõige rohkem mõjutatud, aga vaesus omakorda võib viia halva terviseni ja isegi surmani, mistõttu hinnatakse jõukust väga (Gibbons & Stiles, 2003). Mitmed uuringud on leidnud, et poisid peavad ka võimu ja saavutusi tähtsamaks kui tüdrukud (Gibbons & Stiles, 2003; Hofmann-Towfigh, 2007; Mizera & Tulviste, 2012; Silfver, 2007; Tulviste & Gutman, 2003) ja 10–12-aastased peavad kõige olulisemaks saavutust ning seejärel võimu ja enesemääratlemist (Bubeck & Bilsky, 2004). Võimu ja saavutuste väärtustamist on tehtud uuringu põhjal pisut keeruline tuvastada, kuna otsest küsimust selle kohta ei esitatud, kuid on alust arvata, et neid pigem ei väärtustata, kuna joonistustel oli juhtivatel positsioonidel töötavaid või midagi saavutanud (nt võistluse võitnud) inimesi vähe kujutatud. Ka populaarsust, mida võib pidada üheks võimu väljendusviisiks, peavad eesti teismelised ebaoluliseks ja ka siin ilmnes tendents, et hoopis tüdrukud väärtustavad seda rohkem. Üldiselt võib väita, et eesti teismeliste pole omane individualistlike maade majandusliku heaolu väärtustamine ja materiaalsus, vaid pigem just kollektivistlikele maadele omased jooned, näiteks kohanemine vaesuse ja väheste ressurssidega (Hofstede, 2004; Sari, 2007 kaudu), mis puudutavad majanduslikku heaolu väärtustamist.

Lahkuse ja aususe väärtustamine

Teise hüpoteesiga oletati, et eesti teismelised väärtustavad lahkust ja ausust, kuna seda on analoogsete uuringutega varasemalt palju leitud. See hüpotees leidis kinnitust. Iga neljas uuringus osaleja kujutas joonistusel teiste aitamist ja nende eest hoolitsemist. Nii ideaalse mehe kui ka naise puhul peavad eesti teismelised lahkust ja ausust oluliseks. Ka Gibbons ja Stiles (2003) on varasemalt leidnud, et teismelised peavad kõige olulisemaks just lahkust ja ausust. Eesti teismelisi uurides leidis sama ka Püvi (2015). Naissoost teismelised väärtustasid lahkust ja ausust rohkem kui meessoost õpilased. Samasugune tendents oli veel kuue väite puhul. Kuna Gibbons ja Stiles (2003) on mitmete uuringutega erinevates riikides samuti leidnud just lahkuse ja aususe suurt väärtustamist, siis pole see tulemus eesti valimi puhul üllatuslik, vaid ootuspärane. Ka on leitud, et lahkuse ja aususe väärtustamine ei sõltu riigi inimarengu indeksist, valitsevast religioonist ega vanusest, kuid kõigis erineva tasemega majanduspiirkondades väärtustavad tüdrukud lahkust ja ausust rohkem kui poisid (Gibbons & Stiles, 2003). Lahkuse ja aususe väärtuslikuks pidamine on seotud aga ka individualismiga (Gibbons & Stiles, 2003), mis tähendab, et eesti teismelistes on individualistlike riikide teismeliste omaseid väärtuseid. Ühtlasi toetab see leid ka Gilligani (1982) ideed, et naiste jaoks on hoolimine tähtsam kui meeste jaoks.

Soostereotüüpsete tegevuste väärtustamine

Kolmanda hüpoteesiga oletati, et eesti teismelised kujutavad naisi ja mehi soostereotüüpsetest tegevustes. See tugines varasemale leiule, et Eesti ühiskonnas on levinud soostereotüüpsed seisukohad naiste ja meeste rollidest (Tulviste & Ahtonen, 2007) ja leidis kinnitust. Pisut rohkem kui iga kolmas uuringus osaleja kujutas ideaalset inimest stereotüüpses tegevuses. Ootuspäraselt kujutati ideaalset naist tegemas naistele stereotüüpseid tegevusi ja ideaalset meest tegemas meestele stereotüüpseid tegevusi. See võib näitab, et eesti teismelised püsivad nõ stereotüüpsetes raamides. Nad peavad ideaalse naise juures oluliseks naiselikkust ja traditsionaalsete naiste tegevustega hõivatud olemist ning ideaalse mehe puhul oluliseks mehelikkust ja traditsionaalsete meeste tegevustega hõivatud olemist. Võimalik, et eesti teismelised soovivad tulevikus ka ise traditsionaalset peretüüpi, kus meessoost abikaasa tegeleb pisemate remonditöödega ja kindlustab perekonna majandusliku heaolu ning naissoost abikaasa hoolitseb laste eest ja tegeleb koduste toimetustega (Flynn, 2009). Sugude sidumine soostereotüüpiliste tegevustega on leidnud kinnitust ka mitmetes uuringutes, kus osalejatel on palutud nimetada ameteid, mida nad endale tulevikus sooviksid (Gibbons, Stiles, Lynn, Collins & Phylaktou, 1993, Gibbons & Stiles, 2003: 133 kaudu; Herzog, 1982; Lueptow, 1981). Soostereotüüpide olemasolule viitab ka leid, et õpilased peavad jõukust ideaalse mehe puhul olulisemaks kui ideaalse naise puhul, kuna sama on leidnud ka teised uurijad (Gibbons & Stiles, 2003; Püvi, 2015). Eesti ühiskond on selliselt kujunenud, et mehi peetakse pere ülalpidajaks ja nii on igati loogiline, et meeste puhul hinnatakse jõukust rohkem kui naiste puhul (Püvi, 2015). Ka mitmed uuringud, mida on läbi viidud Ameerikas, on leidnud, et noortele teismelistele on omased traditsioonilised soostereotüüpsed hoiakud (Curry ja Hock, 1981; Galambos, Petersen, Richards ja Gitelson, 1985; Hill ja Lynch, 1983; Urberg, 1979). Tüdrukud kulutavad võrreldes poistega rohkem aega kodutöödele, lugemisele, oma keha eest hoolitsemisele, majapidamistödele ja sisseostude tegemisele, poisid tegelevad aga rohkem spordiga ja vaatavad rohkem televiisorit (Alsaker & Flamme, 1999).

Seksikuse väärtustamine

Neljanda hüpoteesiga oletati, et vanemate klasside õpilased väärtustavad seksikust rohkem kui nooremate klasside õpilased. See hüpotees ei leidnud kinnitust ei joonistuste ega ka küsitluse tulemuste põhjal. Nii ideaalset meest kui ka naist joonistades kujutati füüsilise küpsuse tunnuseid ja seksuaalseid tunnuseid võrdväärselt nii 6. kui ka 10. klassides. Samas viitavad hinnangud, et seksikust

peetakse ideaalse inimese puhul üsna oluliseks. Põhjus, miks Püvi (2015) leidis, et vanemate klasside õpilased väärtustavad seksikust rohkem kui nooremate klasside õpilased, ja miks käesolev uuring sama ei kinnitanud, on ilmselt erinevates vanuserühmades. Neid kahte uuringut kõrvutades tekib arusaam, et 4. klassis ei väärtustata veel seksikust, võimalik, et seda ja kõike seksiga seonduvat peetakse siis veel piinlikuks. 6. klassis aga juba väärtustatakse seksikust ja julgetakse seda välja öelda ning see püsib ka 8. ja 10. klassis. Teismeiga algab umbes 11–12-aastaselt. Püvi (2015) uuringus oli 4. klasside õpilaste keskmine vanus 10,07 aastat. Seega on 4. klassi õpilased alles eelteismeeas. On leitud, et vanusega tõuseb sisemiste omaduste väärtustamine inimestes (Gifford-Smith & Brownell, 2003). Seega võiks veel uurida ka 12. klasse ja jälgida, kas ilmneb väliste omaduste (sh seksikuse) väärtustamises langus. Kindel on aga see, et seksikust väärtustatakse eesti õpilaste seas alates teismeeast. Kusjuures ka seksikuse väärtustamine on omane individualistlike maadele kodanikele (Crystal, Watanabe, Weinfurt ja Wu, 1998).

Peamised leiud ja autori hinnang tööle

Uuringuga leiti, et eesti teismelistel ei ole jõukuse suhtes kindlat seisukohta. Leidub neid, kes peavad seda oluliseks, ja neid, kes ei pea. Vanusega jõukuse väärtustamine langeb. Samas peetakse oluliseks hea töökoha olemasolu, mis viitab edukuse väärtustamisele, kuid saavutuste ja edu väärtustamist rohkem ei rõhutatud. Ebaoluliseks peeti ka populaarsust. Kõige olulisemaks peetakse lahkust ja ausust, mis on omane individualismile. Mehi ja naisi seostatakse soostereotüüpsete tegevustega. See tähendab, et mehi peetakse pere ülalpidajaks majanduslikuks mõttes ning naisi laste ja kodu hoidjaks. Uuringust selgus ka see, et eesti teismelised väärtustavad seksikust alates teismeeast.

Pea uuringu tugevuseks suurt valimit linna- ja maapiirkonna teismelistest. Valim on suur, eriti kui arvestada, et joonistuste kodeerimine on ajamahukas töö. Positiivsed on ka sarnased leiud kasutatud meetodi autorite varasemate töödega. Minu ja Püvi (2015) tööd annavad kokku väga hea ülevaate eesti teismeliste väärtustest. Sellisel meetodil uuringute nõrgim külge on minu hinnangul see, et piltide kodeerimine on mõnevõrra subjektiivne. Vigade vältimiseks tõlkisin Stilesi ja Gibbonsi (2003) juhendi põhjalikult ära ja lähtusin kodeerimisel täielikult sellest. Soovitaksin edasistel uurijatel uurimuses osalejaid millegagi premeerida, et joonistamise ülesande täitmisel oleksid osalejad motiveeritud rohkem pingutama. Detailsemad joonistused annavad rohkem infot, mis on joonistamismeetodi puhul info saamiseks väga oluline. Uurimist vajaksid ka kehaosade joonistamata

jätmised, mis võivad viidata patoloogiale, kuid millele ei hakatud käesoleva töö raames suuremat tähelepanu pöörama, kuna see ei puuduta väärtushinnanguid.

Kirjanduse loetelu

- Akkermann, K. (2014). Lapse heaolu ja vaimse tervise hindamisvahendite kaardistamine. Rakenduskava standardiseeritud hindamisvahendite kohandamiseks Eesti praktikale. Kasutatud 29.03.2016 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heaolu/hindamisvahendite_loppraport_veebbruar_2015.pdf
- Allan, G. & Crow, G. (1991). Privatization, home-centredness and leisure. *Leisure Studies*, 10(1), 19–32.
- Alsaker, F. D., & Flammer, A. (Eds.). (1999). Time use by adolescents in an international perspective, II: The case of necessary activities. In *The adolescent experience: European and American adolescents in the 1990s*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 61–83.
- Bachmann Achenreiner, G. (1997). Materialistic values and susceptibility to influence in children. *Advances in consumer research*, 24(1), 82–88.
- Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of personality and social psychology*, 97(5), 913.
- Bilsky, W., & Schwartz, S. H. (1994). Values and personality. *European journal of personality*, 8(3), 163–181.
- Bubeck, M., & Bilsky, W. (2004). Value structure at an early age. *Swiss Journal of Psychology*, 63(1), 31–41.
- Churchill G., & Moschis G.P. (1979). Television and interpersonal influences on adolescent consumer learning. *Journal of Consumer Research*, 6(1), 23–35.
- Clifford, M., Grandgenett, M. & Bardwell, R. (1981). *Activities and readings in learning and development*. Boston: Houghton Mifflin.
- Côté, S., Tremblay, R. E., Nagin, D., Zoccolillo, M., & Vitaro, F. (2002). The development of impulsivity, fearfulness, and helpfulness during childhood: Patterns of consistency and change in the trajectories of boys and girls. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(5), 609–618.
- Crystal, D. S., Watanabe, H., Weinfurt, K., & Wu, C. (1998). Concepts of human differences: A comparison of American, Japanese, and Chinese children and adolescents. *Developmental psychology*, 34(4), 714.
- Curry, J. F., & Hock, R. A. (1981). Sex differences in sex role ideals in early adolescence. *Adolescence*, 16(64), 779.
- Elkind, D. (1974). *Children and adolescents: Interpretive essays on Jean Piaget*. Oxford U. Press, 15(2), 155.

- Flynn, S. I. (2009). Family gender roles. *Research Starters Sociology (Online Edition)*
- Galambos, N. L., Petersen, A. C., Richards, M., & Gitelson, I. B. (1985). The attitudes toward women scale for adolescents (AWSA): A study of reliability and validity. *Sex Roles, 13*(5-6), 343–356.
- Gibbons, J. L. & Stiles, D. A. (2003). *The thoughts of youth: An international perspective on adolescents' ideal persons*. Greenwich: Information Age Publishing Inc.
- Gifford-Smith, M. E., & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: Social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of School Psychology, 41*(4), 235–284.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Helkama, K., Verkasalo, M., Myyry, L., Silfver, M., Niit, T., Manganelli, A. M., ... & Stetsenko, A. (2013). Honor as a value in Finland, Estonia, Italy, Russia, and Switzerland. *Group Processes & Intergroup Relations, 16*(3), 279–297.
- Herzog, A. R. (1982). High school seniors' occupational plans and values: Trends in sex differences 1976 through 1980. *Sociology of Education, 55*(1), 1–13.
- Hill, J. P., & Lynch, M. E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence. *Girls at puberty*, pp. 201–228. Springer US.
- Hofmann-Towfigh, N. (2007). *Journal of Moral Education, 36*(4), 453–473.
- Hofstede, G. (2001). Culture consequences. *Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations*. Sage.
- Kalmus, V. (1999) Õppekirjanduses esinevate väärtuste uurimise metoodikast, rmt: J. Mikk (toim.) Väärtuskasvatus õppekirjanduses. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne, 8, 6–22.
- Kraav, I. & Kõiv, K. (1999). *Inimeseõpetus. Õpetajaraamat*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Lueptow, L. B. (1981). Sex-typing and change in the occupational choices of high school seniors: 1964-1975. *Sociology of Education, 54*(1), 16–24.
- Lönnqvist, J., Heikkinen, M. & Henriksson, M. (2007). *Psühhiaatria*. Tallinn: Medicina.
- Mischel, W. (1990). Personality dispositions revisited and revised: A view after three decades. *Handbook of Personality: Theory and Research*, pp. 111–134. Pervin, L. A. (Ed). New York: Guilford.
- Mizera, L., & Tulviste, T. (2012). A comparison of Estonian senior high school students' value priorities in 2000 and 2009. *Trames, 16*(2), 145–156.
- Osborne, M. S. & Kenny, D. T. (2005). Development and validation of a music performance anxiety inventory for gifted adolescent musicians. *Anxiety Disorders, 19*, 725–751.
- Piaget, J. (1967). *Six psychological studies*. New York: Vintage Books.

- Püvi, D. (2015). *Ideaalne täiskasvanu läbi teismelise silmade*. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.
- Realo, A., & Allik, J. (1999). A cross-cultural study of collectivism: A comparison of American, Estonian, and Russian students. *The Journal of Social Psychology, 139*(2), 133–142.
- Psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioon RHK-10/V - kliinilised kirjeldused ja diagnostilised juhised. (2002). Võrguteavik. Tartu: Tartu Ülikooli psühhiaatrikliinik. Kasutatud 17.03.2016 <http://www.kliinikum.ee/psyhhiaatrikliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>
- Ryan, C. (2005). Experience of musical performance anxiety in elementary school children. *International Journal of Stress Management, 12*(4), 331–342.
- Saarniit, J. (1995). *Eesti noorte väärtushinnangud läbi aegade*. Tallinn: Eesti Vabariigi Kultuuri- ja Haridusministeerium.
- Sari, E. (2007). Miks nad niimoodi teevad? *Õpetajate Leht, 23.* märts. Kasutatud 2.05.2016 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=opetajateleht20070323.1.10#>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology, 25*(1), 1–65. Zanna, M. (Ed). New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H. & Bardi, A. (2003). *Values and behaviour: Strength and structure of relations. Personality & Social Psychology Bulletin, 29*, 1207–1220.
- Schwartz, S. H. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative sociology, 5*(2), 137–182.
- Schwartz, S. H. (2010). Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior. *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature, 14*, 221–241.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture, 2*(1), 11.
- Silfver, M. (2007). Gender differences in value priorities, guilt, and shame among Finnish and Peruvian adolescents. *Sex Roles, 56*(9-10), 601–609.
- Simmons, C. (1999). A comparative study of educational and cultural determinants of adolescent values. *Journal of Beliefs & Values, 20*(2), 208–218.
- Stiles, D. A. & Gibbons, J. L. (2000). Manual for evaluating individual and social values expressed in international adolescents' drawings of ideal woman and man. *World Cultures, 11*, 181–221.
- Zapasnikova, M. (2012). *Eesti ja Eestis elavate vene keskkooliõpilaste ja nende vanemate väärtusorientatsioonid*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.
- Tulviste, T. & Kants, L. (2001). Conversational styles of mothers with different value priorities:

Comparing Estonian mothers in Estonia and Sweden. *European Journal of Psychology of Education*, 16(2), 223–231.

Tulviste, T., & Gutman, P. (2003). A comparison of value preferences and attitudes toward collectivism of institution-reared and home-reared teenagers. *European Journal of Psychology of Education*, 18(1), 33–42.

Tulviste, T., & Ahtonen, M. (2007). Child-rearing values of Estonian and Finnish mothers and fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 137–155.

Tulviste, T., Mizera, L., De Geer, B. & Tryggvason, M. T. (2007). Child-rearing goals of Estonian, Finnish, and Swedish mothers. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48(6), 487–497.

Tulviste, T., & Tamm, A. (2014). Brief report: Value priorities of early adolescents. *Journal of adolescence*, 37(5), 525–529.

Urberg, K. A. (1979). Sex role conceptualizations in adolescents and adults. *Developmental Psychology*, 15(1), 90.

Vain, T. (2011). *Väärtused eesti ja vene põhikooli õpilaste hinnangute alusel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.

Xu J. (2010). Children's materialism in urban and rural China: Media exposure, cognitive development and demographics. *Journal of International Communications*, 16(1), 58–74.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Liisa Kuus